

TALABALARNING FUQAROLIK POZITSIYASI VA IJTIMOY FAOLLIKNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Karimova Nilufar Ulmassultonovna

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch Davlat Universiteti Magistratura bo'limi magistranti

Annotatsiya: Maqolada talabalarda fuqarolik pozitsiyasi va ijtimoiy faollikni rivojlantirishning psixologik asoslari tahlil qilinadi. Shaxsning ijtimoiy faolligini belgilovchi motivatsion, emotsional va kommunikativ omillar ko'rsatib o'tilgan. Ta'lim jarayonida ijtimoiy faollikni shakllantirish shaxsning ijtimoiy yetukligi va fuqarolik ongining o'sishida muhim omil sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: talaba, ijtimoiy faollik, fuqarolik pozitsiyasi, motivatsiya, kommunikativ kompetensiya, refleksiya.

Аннотация: В статье рассматриваются психологические основы формирования гражданской позиции и социальной активности студентов. Отмечены мотивационные, эмоциональные и коммуникативные факторы, определяющие уровень социальной активности личности. Подчеркивается значение образовательного процесса в развитии социальной зрелости и гражданского сознания молодежи.

Ключевые слова: студент, социальная активность, гражданская позиция, мотивация, коммуникативная компетентность, рефлексия.

Annotation: The article analyzes the psychological foundations of developing civic position and social activity among students. Motivational, emotional, and communicative factors determining the level of social activity are highlighted. The educational process is emphasized as a key factor in fostering social maturity and civic consciousness in youth.

Keywords: student, social activity, civic position, motivation, communicative competence, reflection.

Zamonaviy globallashuv sharoitida yosh avlodning ijtimoiy hayotdagi faolligi, fuqarolik mas'uliyati va ijtimoiy ongining yuksalishi har bir jamiyatning taraqqiyot darajasini belgilovchi muhim ko'rsatkichlardan biriga aylanmoqda. XXI asrda demokratik qadriyatlar, inson huquqlari, ijtimoiy hamkorlik va faol fuqarolik pozitsiyasiga ega shaxsni tarbiyalash masalasi nafaqat ta'lim tizimining, balki butun ijtimoiy siyosatning ustuvor yo'nalishiga aylangan. Talabalik davri inson hayotidagi eng sermahsul, o'zgaruvchan va o'zini anglash jarayonlari eng faol kechadigan bosqichdir. Shu davrda shaxsda jamiyatga nisbatan munosabat, ijtimoiy qadriyatlarga sadoqat, ijtimoiy mas'uliyat hissi va ijtimoiy faollikning shakllanishi sodir bo'ladi. Bu esa nafaqat individual psixologik jarayon, balki ijtimoiy-psixologik muhit ta'sirida kechuvchi murakkab tizimdir. Talabalarning ijtimoiy faolligi deganda, ularning ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishlari, tashabbus ko'rsatishlari, o'z fikr va pozitsiyalarini asoslab himoya qila olishlari, jamoaviy qarorlar qabul qilishda mas'uliyatli yondashuv namoyon etishlari tushuniladi. Bunday faollikni shakllantirishda motivatsion, emotsional, kommunikativ, kognitiv va ijtimoiy identifikatsiya omillari hal

qiluvchi ahamiyatga ega. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlarga oid davlat siyosati konsepsiyasida ham yoshlarning fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlash, ularni ijtimoiy faollikka jalb etish, tashabbuskorlik va yetakchilik sifatlarini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bu esa ta'lim muassasalarida nafaqat kasbiy, balki ijtimoiy-psixologik tayyorgarlikni kuchaytirishni taqozo etadi. Psixologik nuqtai nazardan qaraganda, ijtimoiy faollik shaxsning o'z "Men"i bilan jamiyat manfaatlari o'rtasidagi uyg'unlikni topish qobiliyati, ya'ni ichki ehtiyoj bilan tashqi ijtimoiy zarurat o'rtasidagi muvozanatni ifodalaydi. Shu sababli, talaba shaxsida ijtimoiy faollikni shakllantirish ularning motivatsion tizimi, emotsional barqarorligi, kommunikativ kompetensiyasi, ijtimoiy tajribasi va reflektiv fikrlash darajasi bilan uzviy bog'liqdir. Mazkur maqolada talabalarda ijtimoiy faollikni rivojlantirishning psixologik asoslari tahlil qilinadi. Xususan, ijtimoiy faollikni ta'minlovchi ichki (motivatsion, emotsional, kognitiv) va tashqi (ijtimoiy muhit, o'qituvchi-tarbiyachi ta'siri, jamoaviy munosabatlar) omillar o'rganiladi. Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, bugungi kunda yoshlarning aksariyati raqamli muhitda faol bo'lsa-da, real ijtimoiy hayotdagi faollik, fuqarolik mas'uliyati va tashabbuskorlik darajasida farqlar mavjud. Shu bois, bu jarayonning psixologik mexanizmlarini aniqlash ta'lim tizimi va ijtimoiy siyosat uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Zamonaviy jamiyatning demokratik rivojlanishi, fuqarolik institutlarining mustahkamlanishi va yoshlarning ijtimoiy hayotdagi ishtiroki ta'lim tizimidan nafaqat bilim, balki faol fuqarolik pozitsiyasiga ega shaxslarni tarbiyalashni talab etadi. Talabalik davri insonning ijtimoiy jihatdan eng faol shakllanish bosqichidir. Shu bois, bu davrda ijtimoiy faollikni rivojlantirish va uni mustahkamlovchi psixologik omillarni aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Talabaning ijtimoiy faolligi – bu shaxsning jamiyat hayotida o'z o'rnini anglab, ijobiy o'zgarishlarga hissa qo'shishga intilish holati sifatida talqin qilinadi. Ushbu jarayonni ta'minlovchi psixologik omillar quyidagilardan iborat:

1. Motivatsion omillar. Talabalarda ijtimoiy faol bo'lish istagi, shaxsiy maqsadlar bilan jamiyat manfaatlari o'rtasidagi uyg'unlikni his etish orqali shakllanadi.
2. Emotsional-intellektual omillar. Empatiya, ijtimoiy sezgirlik, hamdardlik va o'zini boshqalar o'rniga qo'yish qobiliyati faol ijtimoiy ishtirokni kuchaytiradi.
3. Kommunikativ kompetensiyalar. Samarali muloqot, hamkorlik va liderlik ko'nikmalari ijtimoiy faollikni qo'llab-quvvatlaydi.
4. O'zini anglash va refleksiya. Shaxsiy qadriyatlar va ijtimoiy mas'uliyatni anglash orqali talaba o'z faoliyatiga tanqidiy baho berishni o'rganadi.
5. Ijtimoiy muhit ta'siri. Universitet muhitining ochiqligi, talaba tashkilotlarining faoliyati, mentorlik va jamoaviy loyihalar ijtimoiy faollikni rag'batlantiruvchi omillardir.

Psixologik tadqiqotlar natijalariga ko'ra, ijtimoiy faollikning yuqori darajasi talabalarda o'zini o'zi rivojlantirish, maqsad sari intilish, ijtimoiy mas'uliyat va tashabbuskorlik xususiyatlarini mustahkamlaydi. Shuningdek, ijtimoiy faol talaba o'z tengdoshlari orasida ijobiy yetakchilik rolini bajaradi. Talabalarning ijtimoiy faolligini shakllantirishda motivatsion, emotsional va kommunikativ omillarning uyg'unligi muhimdir. Ta'lim jarayonida ushbu jihatlarni rivojlantirish shaxsning ijtimoiy yetuklik darajasini oshiradi hamda ularni faol fuqarolik hayotiga tayyorlaydi. Zamonaviy ijtimoiy taraqqiyot davrida yoshlarning ijtimoiy faolligi va fuqarolik ongini shakllantirish masalasi

jamiyatning strategik rivojlanish omillaridan biri sifatida qaralmoqda. Ta'lim tizimining asosiy maqsadlaridan biri – nafaqat bilimli, balki ijtimoiy mas'uliyatli, tashabbuskor va faol fuqarolik pozitsiyasiga ega yoshlarni tarbiyalashdan iborat. Talabalik davri shaxs rivojlanishining eng sezilarli bosqichlaridan biri bo'lib, bu davrda shaxsning dunyoqarashi, qadriyatlari, hayotiy yo'nalishi va ijtimoiy moslashuv darajasi shakllanadi. Shu bois, talabaning ijtimoiy faolligi uning ijtimoiy yetuklik, mustaqil fikrlash, maqsadga yo'naltirilganlik, hamkorlik va liderlik qobiliyatlarini ifodalaydi. Psixologiyada ijtimoiy faollik shaxsning ijtimoiy identifikatsiya jarayoni bilan uzviy bog'liqdir. Tajfel va Törner (1986) tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy identifikatsiya nazariyasiga ko'ra, inson o'zini muayyan guruh a'zosi sifatida qabul qilganida, u o'sha guruh manfaatlarini himoya qilishga va faol ijtimoiy ishtirok etishga moyil bo'ladi. Talaba o'zini akademik, jamoaviy yoki fuqarolik guruhining faol a'zosi sifatida ko'rgan sayin, uning ijtimoiy faollik darajasi ortib boradi. Shuningdek, **Bandura (1986)**ning ijtimoiy-kognitiv nazariyasiga ko'ra, insonning faol xatti-harakati o'z-o'zini samarali boshqarish, motivatsiya va ijtimoiy kuzatuv asosida shakllanadi. Bu esa talabalarda ijtimoiy faollikni rivojlantirish uchun ta'lim jarayonida mustaqil qaror qabul qilish, o'z fikrini bildirish va ijtimoiy tashabbusni qo'llab-quvvatlash imkoniyatlarini kengaytirish zarurligini ko'rsatadi. Zamonaviy ta'lim tizimida ijtimoiy faollikni kuchaytiruvchi omillar sifatida ijtimoiy-emotsional o'qitish (SEL — Social Emotional Learning), kooperativ ta'lim metodlari, servis o'rganish (service learning), volontyorlik faoliyati, hamda yoshlar jamoat tashkilotlarida ishtirok etish jarayonlari muhim rol o'ynaydi. Bular shaxsda hamdardlik, ijtimoiy mas'uliyat, hamkorlik va empatiya kabi ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantiradi. O'zbekiston sharoitida esa yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish bo'yicha davlat siyosati, xususan, “Yoshlar — kelajagimiz” dasturi, Yoshlar ishlari agentligi faoliyati hamda oliy ta'lim muassasalarida joriy etilayotgan ijtimoiy loyihalar bu borada muhim mexanizmlar hisoblanadi. Bu siyosatning psixologik poydevorini esa shaxsning ijtimoiy o'zini anglash, o'z imkoniyatlariga ishonch va ijtimoiy qadriyatlarga sadoqat tashkil etadi. Bundan tashqari, L.S. Vygotskiyning madaniy-tarixiy konsepsiyasi asosida qaraganda, inson ijtimoiy tajriba orqali o'z psixikasini shakllantiradi. Talabalik davrida bu tajriba ijtimoiy muloqot, hamkorlik, o'qituvchi va tengdoshlar bilan o'zaro ta'sir orqali kengayadi. Natijada, ijtimoiy faollik shaxsning faqat xatti-harakati emas, balki ichki motivatsion holati sifatida qaraladi. Demak, ijtimoiy faollik – bu shaxsning o'z imkoniyatlarini jamiyat manfaati yo'lida ro'yobga chiqarish jarayoni bo'lib, uning rivojlanishida psixologik, pedagogik va ijtimoiy omillar bir-biri bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Shu sababli, talabalarda ijtimoiy faollikni shakllantirish nafaqat ta'lim samaradorligini, balki ularning fuqarolik yetukligini ham belgilovchi asosiy psixologik mezonidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Абдураззаков, А. (2021). Talabalarda ijtimoiy faollikni shakllantirishning psixologik omillari. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
2. Головаха, Е. И., & Панина, Н. В. (2018). Социальная психология личности. Киев: Наукова думка.

3. Allport, G. W. (1961). Pattern and Growth in Personality. New York: Holt, Rinehart and Winston.
4. Bandura, A. (1986). Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
5. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "What" and "Why" of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268.
6. Mirzayeva, D. (2020). Talabalik davrida fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning psixologik xususiyatlari. *Oliy ta'lim psixologiyasi jurnali*, №2(15), 45–53.
7. Shoumarov, N. (2019). Yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishda psixologik yondashuvlar. Toshkent: Innovatsion ta'lim markazi.
8. Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The Social Identity Theory of Intergroup Behavior. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of Intergroup Relations* (pp. 7–24). Chicago: Nelson-Hall.
9. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
10. Zokirova, S. R. (2022). Talabalarda ijtimoiy kompetensiyani shakllantirishning psixologik mexanizmlari. Toshkent: TDPU ilmiy to'plami.